TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA NOMARKAZLASHTIRISH

Qosimov Azimjon Sanaqul o’g’li
Maktab menejmenti o’qituvchisi
Mamarajabov Tolibjon Alisher o’g’li
Jizzax davlat pedagogika instituti
Maktab menejmenti 2 bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim tizimini rivojlantirish va nomarkazlashtirish masalalari haqida fikr va mulohazalar keltirilgan bo’lib, mamalakatimizdagi davlat va xususiy oliy ta’lim muassasalarining ba’zilaridagi yuqori bilimli talabalariga ajratiladigan grant dasturlar haqidagi ma’lumotlar ham o’rin olgan.

Kalit so’zlar: ta’lim tizimi, oliy ta’lim, statistika, merit scholarship, sog’lom raqobat, Massachesetts institute of technology

Agar rivojlangan mamlakatlarga nazar soladigan bo’lsak ijtimoiy sohaga ta’lim va sog’liqni saqlashga, iqtisodiyot va boshqa muhim yo’nalishlarga katta kuch , ko’p invistitsiya kiritilishiga amin bo’lamiz. Xar bir rivojlanmagan davlat borakan ta’lim sohasiga e’tibor bermagan va ta’limsiz rivojlangan davlat yo’q. Ta’lim sohasini isloh qilish va rivojlantirish orqali rivojlanayotgan davlatdan rivojlangan birinchi dunyo davlatlari qatoriga kirish uchun eng asosiy va eng birinchilardan e’tibor beriladigan sohadir. Hozirgi kunda biz uchratishimiz mumkin markazlashgan va nomarkazlashgan ta’lim muassasalari borligini. Lekin oxirgi paytda markazlashgan ta’lim tashkilotlarini davlat tasarrufidan chiqib nomarkazlashgan tizimiga o’tishiga guvoh bo’lamiz.

Bu jarayon asosan birinchi dunyo davlatlari ommalashgan bo’lishiga qaramasdan oxirgi paytda davlatimiz O’zbekiston Respublikasida ham bu jarayon

tashkil qilinganini ko'rayapmiz. Va bu jarayonning asosiy maqsadi davlatni rivojlatirish ya'ni davlat tasarrufidan chiqib bu ta'lim tashkiloti asosan oliy ta'lim sifatida qarasak o'zini o'zi boshqarish, moliyalashtirish orqali sof raqabot tashkil qilinib sifatli va toza ta'lim muhitini yaratilayotganini ba'zi xususiy ta'lim tashkilotlarini orqali guvoh bo'layapmiz.

Mamlakatimizda davlat va xususiy oliy ta'lim yurtlarida ba'zi bir muhim farqlarini solishtiradigan bo'lsak bu ularning yuqori bilimli talabalariga ajratiladigan grant dasturidagi katta farq va bu narsa o'z paytida talabalar o'qishiga ikki xil ta'sir o'tkazishini ko'rib chiqamiz. Statistikaga qaraydigan bo'lsak hozirgi paytda 100 dan ziyod davlat oliy o'quv yurtlari mavjud va ularning har birida to'lov grantida asosida talabalar o'qishi mavjud[1]. Bu grantlar 4 yil muddatga faqat bir talabaga beriladi. Bu albatta talabalarimiz uchun quvonarli holat o'z bilimiga yarasha mukofot sifatida qabul qilishadi. Agar biz biron vaziyatga faqat bir tomonda qareydigan bo'lsak bu unchalik to'g'ri holat bo'lmaydi, tanganing ikkinchi tomoni bor diyilganidek, bu bir talaba uchun 4 yoki 3 yillik to'lov grant ta'sis etilishi o'z navbatida salbiy jihatlarni ham keltirib chiqarishiz hammamizga ayon. Ya'niki deyarli grantda o'qiydigan talabalarning ko'pchilik qismida shu narsa kuzatiladiki, ularda o'ziga nisbatan erkinlik paydo bo'ladi va hotirjamlik hissi yuqorilab ketadi. Ular oliy o'quv yurtiga kirishgungacha qancha harakat qilib bilim olishlariga qaramasdan oliy ta'lim muasssasiga qabul qilinganidan keyin aynan shu grant dasturi orqali o'qishga bo'lgan harakat kamayishi deyarli o'sish bo'lmasligi ko'p talabalar o'rtasida kuzatilishi hech kimga sir emas. Bu albatta davlat ta'lim muassasasida kuzatiladigan salbiy jarayonning bir turidir[2].

Endi shu holatning grant ajratishning ijobiy tomonlarini ko'rib chiqamiz. Bugungi kungacha davlatimizda 10ga yaqin xususiy yoki xorijiy davlatlar bilan

---

[2] Miraliyeva D.Jahon ta'lim tizimi. O'quv uslubiy majmua.T: Iqtisodiyot 2016

qo'shma korxona sifatida tashkil etilgan. Shularning ta'lim berish jarayonini kuzatar ekanmiz grant dasturi yani **merit scholarship** deb nomlanuvchi yuqori bilimli talabalarni qo'llab quvvatlovchi dasturiga duch kelishimiz mumkin[3].

Bu dasturning davlat grantiga o'xshash jihati albatta yuqori natija ko'rsatgan talabalarga ajratilishi. Agar farqli va ijobiy sifatlarini tilga olsak bu merit scholarship nafaqat 3 yoki 4 yillik o'quv yili uchun shuningdek bu har bir semester o'quv choragi uchun qayta taqsimlanishi bilan ajralib turadi. Bu dasturda o'qishning birinchi yilida eng yuqori ball bilan kirgan talabalar uchun ajratiladi va bu bir o'quv semester o'quv choragi uchun amal qiladi. Ko'rinib turibdiki grant asosida va to'lov kontrakt asosida o'qiydigan digan talabalar o'rtasida sog'lom raqobat vujudga keladi. Grantda o'qiydigan talabalar o'z grantlarini kantraktda o'qiydigan talaba olib qo'ymasligi uchun yanada chuqurroq bilim olishga intilishadi va aksicha to'lov kantraktda ta'lim oladigan talaba grantda o'qiydigan talabadan chuqurroq o'qish uchun o'z ustida tinmay ishlashadi , bilim olishdi grant dasturini yutish maqsadida. Bu o'z o'zidan sog'lom raqobat ta'lim jarayonini keltirib chiqaradi. Bu nafaqat talabalarni bilim darajasini yaxshilashda shuningdek oliy o'quv yurtini reytingini oshirishgayam xizmat qiladi. Qancha ta'lim muasssalari rivojlangan sari shuncha ular zamon talablariga javob beradigan yetuk kadrlani chiqarishadi.

O'zbekiston Respublikasida 12 ta viloyat va Qoraqalpog'iston Republikasi bor. Ko'plab yuqori reytindagi oliy o'quv yurtlarining joylashuvi aynan Toshkent shahrida joylashuvi ham aslini olganda bu ham bir muammodir. Chunki bir viloyatga Reytingi yuqori institutlar yoki universitetlarning bo'lishi ham ba'zi bir salbiy jihatlarni keltirib chiqaradi.Chekka viloyatlarda yetarli talabga javob beradigan ta'lim maskanlari bo'lmaganligi sababli chekka hududlardagi aqlli insonlarni faqat poytaxt shaharga yig'ilishini keltirib chiqaradi. Buni ilmiy tilda **brain drain muammosi** ya'ni bilimli insonlarni rivojlangan shaharlarga ishlashga

[3] https://thescholarshipsystem.com/blog-for-students-families/merit-scholarship-get-one/

va yashashga chiqib ketishi va o’zi tug’ilib o’sgan chekka rivojlanmagan hududlarni tashlab ketishi va usha hududni rivojlanmasligi bilan izohlash mumkin. Bu holat asosan yigitlar va erkaklar o’rtasida sodir bo’lishi va shunga o’xshash holat mamlakatimiz ayollari va qizlari o’rtasida ham kuzatiladi faqat bu holat boshqacha tus oladi. Ya’ni ko’plab ota onalarimizning sog’lom ilm olishga bo’lgan ishtiyoqli qiz farzandlarinni o’z hududidan uzoq hududga o’qitishga jo’natmasligi bu ham bir malakali kadr bo’lishi kutilayotgan bir yoshimizni yo’qotishimizga kam bo’lsa ham hissa qo’shmoqda.

Bu muammolarni oldini olish maqsadida chekka hudud yoki viloyatlarda ham yuqori reytingdagi tibbiyot, iqtisodiyot, texnologiya, pedagogika, xarbiy akademiya va talabdagi o’quv yurtlarini filiallarini ochish orqali bilimli yoshlarimizni o’z hududida ta’lim olishiga zamin yaratib va o’sha hududini rivojlantirishni ta’minlash asosiy maqsad qilib olish. Rivojlangan mamlakatlarga nazar soladigan bo’lsak ularning nafat poytaxt shahari nafaqat chekka hudud, shahar va qishloqlari rivojlanganini kuzatamiz.

Misol uchun rivojlangan davlat Angliyaning Oxford universititi Londonda emas Oxford shahrida, yoki Amerikaning qolaversa jahoning universititalari Harvard yoki Massachesetts institute of technology ham poytaxt Vashingtonda emas Bostonda yangi hamma yaxshi oliy o’quv yurtlari ham mamlakat markazlarida emas boshqa shaharlarida joylashgan va boshqa ko’plab shunaqa misollar keltirishimiz mumkin[4].

Xulosa o’rnida shu narsani ta’kidlab o’tish kerakki, oliy ta’limning nomarkazlashtirish, o’zini o’zini boshqarish va moliyalashtirishning afzal tomonidan birinchisi xususiy oliygohlar o’zlari erkin holda professor o’qituvchilar va bilimli talabalarni o’zlariga jalb qilish uchun yangicha innovatsion ta’lim metodikalari va dars jarayonlariga yangilik kiritishga moyil bo’lishida bu yo’lda ularga hech to’siq bo’lmaydi. Albatta ularning maqsadi O’zbekistonda va

[4] https://youtu.be/HzpJOsRp8gk

qolaversa dunyoga yuqori reytingdan o'zlari munosib joylarni egallash.

Agar oliy ta'limning boshqaruvi o'z qo'lida bo'lsa moliyaviy salohiyatidan kelib chiqib uzbek tilida o'qitish orqali O'zbekistonda yuqori natijaga erishish va shuningdek xorijiy tili ya'ni ingliz tiliga asoslanga oliygohlarni tashkil qilish orqali dunyo tan olgan yuqori 1000 ta o'quv yurtlari safiga qo'shilishning imkoni mavjud bo'ladi. O'zbek bo'laturib nimaga aynan ingliz tilida o'qishimiz kerak savol ham o'rinli. Bu savolga javob berishdan oldin bir faktni siz bilan bo'lishmoqchiman.

Hozirgi texnologiya asrida yashayabmiz va har kuni ko'plab innovatsiya, ixtirolar va axborotlar paydo bo'layabdi. Hozirgi kunda ta'lim sohasida kitob nashrdan chiqsa ingliz tili bilgan odam o'sha ta'lim oid kitobni eng ko'pi bilan 3 kunda o'qib o'rganadi chunki dunyoda qariyb 80 foiz ma'lumot ingliz tilida. Rus tili bilan odam esa 3 oy muddatgacha o'qib o'rganadi va 15 foizdan ko'proq ma'lumot rus tiliga tarjima qilinadi va ohirgi sabab xorijiy tilni bilmaydigan talabalarimiz yangi ma'lumotni o'zlashtirishiga o'rtacha 6 oy sarflashadi toki u o'zbek tiliga tarjima qilinmaguncha va axborotlarnning juda oz qismi o'zbek tiliga tarjima qilinadi va juda kam manba bor.

Maqolani shaxsiy fikr bilan tugatmoqchi bo'lsak, zamon talabiga javob beradigan yangilikni o'z vaqtida ortda qolmagan holda o'rganish imkoniyatini qo'ldan chiqarmaslik uchun hozirgi hamma talabalarning ingliz tilini o'rganishdik ma'sulyatli ish kutib turibdi. Shu ishga diqqat e'tiborni qaratish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Alimova, Q. (2021). FARZAND TARBIYALASHDA OTA-ONALARNING ASOSIY XATOLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(1). извлечено от https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/594

2. Alimova, Q. (2021). УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. Джизакское инновационное

образование, 1(1). извлечено от https://education.jspi.uz/index.php/education/article/view/564

3. Alimova, Q. (2021). ZAMONAVIY MENEJER FAOLIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://hp.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/920

4. Nazarov, T. (2021). TA’LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(4). извлечено от https://phys-tech.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4423

5. Alimova, Q. (2021). TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSIYA JARAYONLARINI BOSHQARISH. Jizzax innovatsion ta'limi , 1 (1). Https://education.jspi.uz/index.php/education/article/view/564

6. Аблякимова, Р., & Alimova, Q. (2021). TA’LIMDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA KORPORATIV BOSHQARUV. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1535

7. Alimova, K. O. K., Toshboyeva, K. M. K., & Ungarov, B. T. U. (2021). TODAY'S STUDENT IS TOMORROW'S LEADER. Scientific progress, 2(2), 308-310. https://cyberleninka.ru/article/n/todays-student-is-tomorrows leader

8. Alimova, Q. (2021). TALABALAR TURAR JOY MUAMMOLARI VA UNING YECHIMLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(3). извлечено от https://phys tech.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3636

9. Alimova, Q. (2021). PSYCHOLOGICAL PROPERTIES OF THE RICHBAR PERSON IN THE MANAGEMENT. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(3). извлечено от https://hp.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3651

10. Isankulova , M. ., & Alimova, . Q. . (2021). YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRILISH MASALALARI. *Научно-*

просветительский журнал "Наставник", (1). извлечено от https://phys-tech.jspi.uz/index.php/science/article/view/1180

11. Ablyakimova, R. (2020). VIEW AND THEORIES ON FACTORS INFLUENCING MANAGEMENT DECISION-MAKING. *Архив Научных Публикаций JSPI*, *11*(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1052.

12. Botirov, B. F., Usmonov, J., &Ablyakimova, R. I. (2021). Organization Of Tourism Services In Uzbekistan Based On The Combination Of National Styles And Modern Innovations. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES, 53–57

13. Аблякимова, Р., &Alimova, Q. (2021). TA'LIMDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA KORPORATIV BOSHQARUV. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1535

14. Аблякимова, Р., &Usmonov, А. (2021). Умумтаълиммактабнисамаралибошқаришдаянгичаёндошув. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1537

15. Аблякимова, Р. (2021). НОДАВЛАТ МАКТАБЛАР ВА УЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОНДА РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1536.

16. Аблякимова, Р. (2021). ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1527.

17. Аблякимова, Р. (2021). O'ZBEKISTONDA IT SOHASINING LOKOMOTIVI. *Zamonaviyta'limdaPedagogikaVaPsixologiyaFanlari*, *1*(3). Retrieved from https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4085

18. Ablyakimova, R. I. (2022). THE ROLE OF WOMEN IN GOVERNMENT AND SOCIETY IN UZBEKISTAN. *MentalEnlightenmentScientific-MethodologicalJournal*, *2022*(2), 1-9.

19. Nazarov, T. (2021). КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ - ИДЕАЛЬНАЯ ОСНОВА ДЛЯ БУДУЩИХ ПРОФЕССИЙ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(1). извлечено от https://fll.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/459

20. Toshboyeva, H. (2021). ZAMONAVIY MENEJER VA YETAKCHI. *Мир исследований*, *1*(1). извлечено от https://presedu.jspi.uz/index.php/journal/article/view/937

21. Usmonov, A. (2021). IQTISODIY SAVODXONLIK VA IQTISODIY TA'LIMNING TARBIYAVIY AHAMIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1326

22. B. F. Botirov, J. Usmonov, & R. I. Ablyakimova. (2021). Organization Of Tourism Services In Uzbekistan Based On The Combination Of National Styles And Modern Innovations . INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES, 53–57. Retrieved from https://usajournalshub.com/conferences/index.php/iscrc/article/view/66

23. Botirov, S. (2022). Рақамли иқтисодиётни шакллантириш жараёнида илмий иннавацион фаолиятни шакллантириш . Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4793

24.Маджидов, Д. Б., & Шарофиддинов, А. (2017). Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. In *Актуальные вопросы современной психологии* (pp. 22-24).

25.Majidov, J. (2021). ШАХСГА ТИЗИМЛИ ЁНДАШИШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Журнал Педагогики и психологии в*

современном образовании, (3). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4325

26.Majidov, Jasur Baxtiyarovich (2022). SOTSIAL INTELLEKT VA UNING INSON HAYOTIDAGI O‘RNI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (2), 608-613.

27.Жасур, М. (2022). ГЕНДЕР УСТАНОВКАЛАРИ ВА ИЖТИМОИЙЛАШУВ ЖАРАЁНИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Involta Scientific Journal*, *1*(6), 69-77.

28.Dilfuza Qarshiboyeva, КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2021): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari

29.Qarshiboyeva, D. (2021). ЁШЛАРНИ КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШДА ИЛМИЙ ИЗЛАНИШЛАР ҲАҚИДАГИ БИЛИМЛАР УЗЛУКСИЗЛИГИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2906

30.Axmedova, S. (2022). TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA SHAXSGA YO’NALTIRILGAN TA’LIM. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5881

31.Siddiqova, S. (2021). ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. *Джизакское инновационное образование*, *1*(1).

32.Siddiqova, S. (2022). УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МУСТАҚИЛ ФИКРЛОВЧИ, ИЖОДКОР ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *2*(3).

33.Isoqulov, M. (2022). ЮҚОРИ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ОНГИДА ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ КУРАША ОЛИШ ТАФАКУРИНИ

РИВОЖЛАНТИРИШДА ОИЛА ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4746

34.Soibnazarova, M. (2022). YOSHLAR TARBIYASIDA ABDURAHMON JOMIYNNIG ASARLARIDAN FOYDALANISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5634

35.Sanakulova, Z. A., & Soibnazarova, M. N. (2017). Modular training as a pedagogical technology. Pedagogicheskoe masterstvo: X Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya, Moskva, iyun’2017

36.Soibnazarova, M. (2022). ЁШ АВЛОДНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИДА МУТАФАККИРЛАРНИНГ ФИКРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5573

37.Санакулова, З. А., & Соибназарова, М. Н. (2017). Модульное обучение как педагогическая технология. In Педагогическое мастерство (pp. 20-22).

38.Санакулова, З. А., Соибназарова, М. Н., Бойтураева, Н. И., & Юлдашев, Ш. Э. (2016). Психологические условия формирования навыков самостоятельного мышления у учащихся. Молодой ученый, (8), 1022-1024.

39.Axmedova, S. (2022). MAKTABLARDA O‘QITISH TIZIMINING TA’LIM OLUVCHILAR YOSHI BILAN BOG‘LIQLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5879

40.Axmedova, S. (2022). SAMARALI RAHBARLIKKA XOS XISLATLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5102

41.Axmedova, S. (2022). TA’LIM MUASSASALARI RAHBARLARINING MA’NAVIY QIYOFASI, MADANIYATI VA UNGA QO’YILGAN

TALABLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4904